

از گفتمان سازی تا جریان سازی بی‌بی‌سی بر محور پرونده‌های حقوق بشری

عملیات حقوق بشری بی‌بی‌سی

محمد رضا تقوی پور^۱: با پیروزی انقلاب اسلامی، آمریکا و کشورهای همپیمان آن همواره تحریم را به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی تغییر رفتار ایران به کار گرفته‌اند. این تحریم‌ها به‌طور عمده با بهانه ۲ موضوع کلیدی و راهبردی «نرزی هسته‌ای»، «سامانه‌های موشکی» و «حقوق بشر» اعمال شده است. با توجه به اینکه افکار عمومی داخلی، درباره ۲ موضوع نخست، غالباً موافق موضع جمهوری اسلامی ایران بوده است، هجمه رسانه‌ای کشورهای غربی برای توجیه تحریم‌ها عمدتاً معطوف به افکار عمومی جهانی بوده و در اقع ایرانیان توفیق چندانی نداشته است؛ اما موضوع پرونده‌های حقوق بشری به دلیل داشتن پتانسیل ایجاد همدردی در مردم و همچنین به علت بی‌اطلاعی عموم مردم از منافع اجرای مجازات مجرمان، در قیاس با ۲ موضوع گذشته، بیشتر مورد توجه رسانه‌های ماهواره‌ای برای تحت تأثیر قرار دادن افکار عمومی داخلی واقع شده، به‌طوری که موضوع حقوق بشر همواره به‌عنوان

یکی از مهم‌ترین و پربسامدترین موضوعات مورد بحث و بررسی در این رسانه‌ها بوده است. شبکه‌های ماهواره‌ای همیشه تلاش کرده‌اند جمهوری اسلامی را به دلیل اجرای مجازات مجرمان مورد حمایت غرب، محکوم کنند؛ موضوعی که باعث فاصله گرفتن مردم از حاکمیت در بلندمدت می‌شود و باید برای مقابله با آن چاره‌ای اندیشید. بی‌تردید کشف و شناسایی تکنیک‌های مورد استفاده رسانه‌های بیگانه در موضوع پرونده‌های حقوق بشری می‌تواند قدم بزرگی در کمک به رسانه‌های داخلی برای انتخاب راهکارهای مطلوب مقابله با تحت تأثیر قرار دادن افکار عمومی داخلی باشد. از میان شبکه‌های ماهواره‌ای فارسی‌زبان، بررسی و تحلیل اخبار پرونده‌های حقوق بشری در شبکه بی‌بی‌سی فارسی، بیشترین اطلاعات را در اختیار فعالان رسانه‌ای می‌گذارد، چراکه این شبکه از سویی بر مخاطب‌ترین شبکه خبری ماهواره‌ای فارسی‌زبان است و در مقایسه با دیگر شبکه‌ها، بر طیف گسترده‌تری از مخاطبان تأثیر می‌گذارد و از سوی دیگر بی‌بی‌سی فارسی به گواه تحلیلگران و پژوهشگران، حرفه‌ای‌ترین رسانه خبری فارسی‌زبان خارجی است و شناسایی تکنیک‌های استفاده‌شده از

روش تحلیل محتوای کیفی شامل رویکردهای استقرایی و قیاسی است که در این پژوهش از شیوه ترکیبی قیاسی-استقرایی استفاده شده است. در این رویکرد، ضمن استفاده از چارچوب‌های نظری پیشین، شیوه‌های جدید نیز به موارد قبلی افزوده می‌شود. در این پژوهش، موارد انتخاب شده برای بررسی با نظر خبرگان حوزه رسانه برگزیده شدند. همچنین

این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوای داده‌های متنی از طریق فرآیندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تمسازی یا طراحی الگوهای شناخته‌شده دانست. رویکردهای عمده

روش‌شناسی

این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوای داده‌های متنی از طریق فرآیندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تمسازی یا طراحی الگوهای شناخته‌شده دانست. رویکردهای عمده

نرگس محمدی

جوان بودن چهره رسانه‌ای، قلم شیوا، گفتار بلوغ، زن بودن، وضعیت نامناسب جسمانی به دلیل بیماری ام‌بی‌وی، اختلالات عصبی و فلج عضلانی، محکومیت سیاسی همسر محمدی، زندگی همسر محمدی در فرانسه به دلیل محکومیت سیاسی، داشتن فرزندان خردسال، بیماری یکی از فرزندان، معرفی حاکمیت به‌عنوان عامل دوری محمدی از فرزندان، نایب‌رئیس کانن مدافعان حقوق بشر، ریاست هیأت اجرایی شورای ملی صلح، برنده جایزه کمیته علمی بنیاد الکساندر لانگر، تصویرسازی منفی از عوامل انسانی قوه‌قضاییه و نقض حریم بیمارستان زندانی، ایجاد تقابل میان مردم و قوه‌قضاییه، پوشش مفصل حمایت‌های اشخاص و نهادهای معتبر خارجی (همچون اتحادیه اروپایی و وزارت خارجه ایالات متحده آمریکا)، ترسیم چهره‌ای قهرمان‌گونه، به کار بردن القابی چون فعال حقوق بشر، حامی حقوق زندانیان سیاسی، دموکراسی‌خواه، مدافع آزادی بیان و فعال مدنی، ترسیم چهره‌ای خیرخواه، روایت از زاویه نگاه کودکان خردسال، روایت از زاویه نگاه نرگس محمدی به‌عنوان یک مادر، ارائه تصویری غیرعقلانی از مقامات قضایی حکومت، دامن زدن به شکاف‌های سیاسی، جنسیتی و مذهبی موجود، تجاوز قوه‌قضاییه به حریم بانوان مسلمان، تبعیض آشکار و سخت‌گیری‌های افراطی علیه زنان زندانی سیاسی- عقیدتی، ایجاد شرایط سخت برای زنان و لزوم تغییر شرایط برای زنان، حمایت نرگس محمدی از لغو اعدام چند فرد اهل سنت اولیه را شامل می‌شود.

امید کوبکی

شرایط نامساعد جسمی و مبتلا بودن به سرطان کلیه در عین جوانی، اقلیت‌های قومی و مذهبی، ترکمن، سنی مذهب، رتبه ۲۹ در کنکور سراسری سال ۷۹ در رشته ریاضی، کسب رتبه سوم المپیاد علمی شیمی ایران، دریافت لوح تقدیر از رهبر ایران به ادعای وکیل کوبکی، تحصیل در دانشگاه صنعتی شریف و بارسلون اسپانیا، تحصیل در دانشگاه تگزاس آمریکا در رشته فیزیک اتمی و در مقطع دکترا، دامن زدن به اختلافات قومی و مذهبی و همچنین ایجاد شکاف میان جامعه علمی و حاکمیت، پوشش اخبار نامه کوبکی به رئیس‌جمهور، نامه ۱۸ برنده جایزه نوبل به رهبر انقلاب و تبدیل شدن موضوع امید کوبکی به ترند نخست دنیا در توئیتر، حمایت انجمن فیزیکدانان آمریکا، مدیر بخش خاورمیانه دیده‌بان حقوق بشر و انجمن گسترش علوم آمریکا از کوبکی، گرفتن اعتراف اجباری، ممانعت از دسترسی به مراقبت‌های پزشکی ضروری، قطع ارتباط زندانی با خانواده و خوف، ترس، آزار، تهدید و سلول انفرادی، زندانی شدن کوبکی به دلیل امتناع از همکاری با مراکز تحقیقات نظامی جمهوری اسلامی ایران و دست‌های قانونی برای زندانی کردن او

محمدعلی طاهری

بنیانگذاری عرفان حلقه، شهرت قابل توجه، بیان گیرا، حمایت مقطعی حاکمیت از وی و تعداد قابل توجه حامیان جوان در داخل و خارج با ظرفیت کمپین‌سازی، تقابل جمهوری اسلامی با این‌ها، معنوی متفاوت با مفاهیم سنتی اسلام، ترسیم چهره‌ای سنتی و متحجر از حاکمیت، برجسب زدن جمهوری اسلامی به رقیب، پیشنهاد اعتراف طاهری به ارتباط با آمریکا به منظور راهی از اعدام

نازنین زاغری

زن بودن، جوانی، داشتن همسری بریتانیایی، مادر فرزندی خردسال، دوتابعیتی بودن، عضویت در بنیاد خیریه رویترز، مراقبت‌های پزشکی ناکافی، عدم دسترسی به وکیل، ظالمانه بودن حکم صادر شده، گرفتن اعترافات اجباری، جدا کردن مادر از فرزند، نقض حقوق زندانیان سیاسی زن، اعلام آزادی مشروط زاغری از ازای دریافت پول از سوی بریتانیا توسط مسؤولان جمهوری اسلامی، حمایت نخست‌وزیر انگلستان، مدیر بنیاد تامسون رویترز و سازمان حقوق بشری عفو بین‌الملل از زاغری، دغدغه‌ای بین‌المللی، بهره‌گیری از مقدسات و عواطف مخاطب، پوشش اقدامات زاغری در قالب فعالیت خیریه، محکوم کردن حاکمیت به دلیل جدایی متهم از فرزند، مادر، همسر و خواهر

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از بررسی یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد گزارش‌های شبکه بی‌بی‌سی فارسی، مرتبط با موضوع پژوهش را می‌توان در ۲ بخش «انتخاب سوزده‌های جریان‌سازی» و «تکنیک‌های جریان‌سازی» دسته‌بندی کرد. در بخش انتخاب سوزده‌های جریان‌سازی تعداد ۶۲ کد و در بخش تکنیک‌های جریان‌سازی بیش از ۲۴۱ کد شناسایی شد که در مجموع حدود ۳۰۳ کد اولیه را شامل می‌شود.

از سوی دیگر نرگس محمدی به‌عنوان یک وکیل و همچنین به‌عنوان نایب‌رئیس کانن مدافعان حقوق بشر، سوزده مناسبی برای نمایش تقابل جمهوری اسلامی با قوانین حقوق بشری است. روایت تقابل یک حقوق‌دان با قوه‌قضاییه می‌تواند مجموعه نظام قضایی کشور را زیر سؤال ببرد، چراکه در اینجا سوزده انتخابی دارای تخصص مرتبط با موضوع است و همین نکته باعث تقویت انگاره موردنظر بی‌بی‌سی است.

درباره دلایل انتخاب نازنین زاغری نیز باید گفت وی به دلیل دوتابعیتی بودن نماینده خوبی برای دوتابعیتی‌ها و ایرانیان خارج از کشور است. بی‌بی‌سی با انتخاب این سوزده به دنبال نمایش برخورد حاکمیت با ایرانیان خارج از کشور است. از سوی دیگر نازنین زاغری همچون نرگس محمدی دارای شرایط ویژه خانوادگی است. به‌علاوه و نیز یک زن است و مواردی که درباره نرگس محمدی بیان کردیم درباره وی نیز صادق است.

امید کوبکی اما دارای خصوصیتی است که می‌تواند بخش‌های دیگری از پازل انگاره‌سازی بی‌بی‌سی از جمهوری اسلامی را تکمیل کند. وی در گزارش‌های این شبکه به دلیل داشتن شرایط برجسته علمی در جایگاه نماینده علم و پیشرفت در مقابل تحجر حاکمان گذاشته می‌شود. به بیان دیگر، انگاره تقابل علم و دین و تقابل جمهوری اسلامی با پیشرفت به‌وسیله انتخاب کوبکی تقویت می‌شود؛ انگاره‌ای که از آن با عنوان ایران سیاه- غرب طلایی یاد می‌شود.

از سوی دیگر امید کوبکی از اقلیت‌های قومی و مذهبی است و در گزارش‌های بی‌بی‌سی به‌عنوان نماینده این اقلیت‌ها در مقابل جمهوری اسلامی قرار می‌گیرد تا ظرفیت نهفته در این قشر از جامعه را علیه حکومت فعال کند. نتایج حاصل از پژوهش درباره تکنیک‌های انتخاب سوزده درباره محمدعلی طاهری نیز

حاکمیت از انتخاب دقیق وی به‌عنوان نماینده گفتمان نوگرایی و روشنفکری دینی در مقابل گفتمان سنت‌گرای منسب به حاکمیت دارد. طاهری در گزارش‌های بی‌بی‌سی به‌عنوان نماد آزادی اندیشه و پویایی تفکر دینی معرفی می‌شود و قوه‌قضاییه به‌عنوان نماینده حاکمیت، در جایگاه جمود فکری و تحجر دینی قرار می‌گیرد. همچنین جریان‌سازی روی این سوزده می‌تواند به انگاره قدیمی مخالفت اسلام با آزادی بیان در

تکنیک‌های جریان‌سازی مورد استفاده بی‌بی‌سی فارسی			
تکنیک جریان‌سازی	نرگس محمدی	نازنین زاغری	امید کوبکی
۱- تفرقه‌افکنی	*	*	*
۲- شهادت دادن	*	*	*
۳- پاره حقیقت‌گویی	*	*	*
۴- استقرا و تعمیم ناقص	*	*	*
۵- قاعده استفاده از ارزش‌ها برای اثرگذاری بر نگرش‌ها	*	*	*
۶- سادگی در پیام	*	*	*
۷- اغراق و بزرگ‌سازی	*	*	*
۸- تکرار	*	*	*
۹- عینی‌نمایی	*	*	*
۱۰- اهریمن‌سازی	*	*	*
۱۱- ارزش‌گذاری و ارزش‌زدایی	*	*	*
۱۲- توسل به منابع نامشخص	*	*	*
۱۳- طرح ادعای بدون پشتوانه	*	*	*
۱۴- برجسته‌سازی اظهارات نامتعارف	*	*	*
۱۵- روای هم‌جنس	*	*	*
۱۶- افزایش اعتبار منابع همسو	*	*	*
۱۷- برجسب‌های انتزاعی	*	*	*
۱۸- اسطوره‌سازی	*	*	*

انقلاب اسلامی را شناسایی کرده و در انتخاب سوزده‌هایش دقیقاً از پازل طراحی شده خود برای تقویت گفتمان انقلاب و تقویت گفتمان موردنظر خود پیروی می‌کند.

با بررسی نتایج پژوهش در بخش تکنیک‌های جریان‌سازی، مشخص شد بی‌بی‌سی فارسی از ۱۸ تکنیک متفاوت استفاده کرده است که از این میان ۶ تکنیک درباره هر ۴ سوزده مشترک است. همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود، تکنیک‌های «تفرقه‌افکنی»، «شهادت دادن»، «استفاده از ارزش‌ها برای اثرگذاری بر نگرش‌ها»، «اغراق و بزرگ‌سازی»، «اهرم‌سازی» و «ادعای بی‌پشتوانه» از این قبیل هستند.

از میان ۱۸ تکنیک شناسایی‌شده در این پژوهش، ۱۲ مورد در مبانی نظری پیشین این حوزه موجود است و ۶ مورد، تکنیک‌هایی بوده که در پژوهش حاضر کشف و شناسایی شده است. این ۶ مورد شامل تکنیک‌های «برجسته‌سازی اظهارات نامتعارف»، «افزایش اعتبار منابع همسو»، «استفاده از روای هم‌جنس»، «استفاده از برجسب‌های اقتضایی»، «اسطوره‌سازی» و «طرح ادعای بدون پشتوانه» است. در ادامه، ابتدا مهم‌ترین تکنیک‌ها در ۱۲ تکنیک از پیش موجود در مبانی نظری توضیح داده می‌شود و سپس نحوه عملکرد ۶ تکنیک نوآورانه و کشف‌شده در این پژوهش بیان می‌شود: بی‌بی‌سی با استفاده از تکنیک «تفرقه‌افکنی» در تلاش است به بهانه‌های گوناگون میان مردم ایران و حاکمیت جدایی بیندازد. این رسانه می‌کوشد «زنان»، «جامعه علمی کشور»، «اقلیت‌های قومی- مذهبی»، «روشنفکران و دگراندیشان دینی» و «ایرانیان خارج از کشور» را در مقابل جمهوری اسلامی قرار دهد. از تکنیک‌های مشترک بی‌بی‌سی در جریان‌سازی پرونده‌های حقوق بشری «شهادت

دادن» و «اغراق و بزرگ‌سازی» است. این رسانه با استفاده از تکنیک‌های مذکور تلاش می‌کند با برجسته‌سازی حمایت افراد و نهادهای معتبر خارجی و بین‌المللی از زندانیان، از اعتبار این افراد و نهادهای برای نفوذ بیشتر استفاده کند. توجه به این نکته زمانی اهمیت بیشتری می‌یابد که بدانیم این منابع نزد مخاطبان بی‌بی‌سی از اعتبار بالایی برخوردار هستند. به عبارت دیگر، بی‌بی‌سی ابتدا مخاطب‌شناسی می‌کند و سپس به استفاده از تکنیک‌ها می‌پردازد. از سوی دیگر بی‌بی‌سی با استفاده از تکنیک «اغراق» در روایت‌گری دنبال نمایش تبدیل شدن این پرونده‌ها به دغدغه‌های بین‌المللی و در نتیجه افزایش فشار به حاکمیت است. یکی دیگر از این تکنیک‌ها «استفاده از ارزش‌ها برای تأثیرگذاری بر نگرش‌ها» است که می‌توان آن را در کنار تکنیک «اهرم‌سازی» تحلیل کرد. بی‌بی‌سی فارسی تلاش می‌کند با استفاده از ارزش‌ها و عواطف مخاطبان ابزار تفکر منطقی را در ایشان کمرنگ کند. به‌طور مثال، بی‌بی‌سی زمین بازی را طوری تعریف می‌کند که گفتمان رقیب در مقابل عواطف مادر و فرزندی قرار بگیرد. بدیهی است هر کشنگری در این بازی از پیش‌باخته و محکوم به شکست است. یکی دیگر از راهکارهای بی‌بی‌سی در پوشش پرونده‌های حقوق بشری، استفاده از تکنیک «پاره حقیقت‌گویی» است. بدین شکل که این رسانه صرفاً بخش‌های مطلوب هرقدر کمتر با مخاطب مواجه شود و هرقدر تصاویر پخش‌شده از وی به جهت نمایش قابلیت‌های خارق‌العاده وی بیشتر ممیزی شده باشد، قدرت بیشتری در ذهن مخاطب به‌دست می‌آورد. نمایش بی‌واسطه این افراد در رسانه، مخاطب را متوجه ضعف‌های ایشان کرده و برساخت شکل‌گرفته از ایشان را نزد افکار عمومی از بین می‌برد.

مقتضای زمان انتشار، موضوع و روح حاکم بر گزارش، از برجسب‌های اقتضایی استفاده کند؛ برجسب‌هایی که حتی اگر با یکدیگر مقایسه شوند در برخی موارد یکدیگر را نقض می‌کنند. به‌طور مثال بی‌بی‌سی در برخی گزارش‌ها به نقل از نرگس محمدی وی را فردی غیرسیاسی و غیربرانداز معرفی می‌کند اما زمانی که می‌خواهد میان وی و انتخابات سال ۸۸ پیوند ایجاد کند لقب زندانی سیاسی را به محمدی نسبت می‌دهد.

اسطوره‌سازی: بی‌بی‌سی در پوشش اخبار مرتبط با پژوهش، سعی می‌کند از سوزده‌های موردنظرش اسطوره‌هایی تأثیرگذار و قهرمان‌گونه بسازد. این شبکه ضمن مخفی نگاه داشتن نقاط ضعف سوزده‌ها، به‌طور ویژه بر نقاط آنها

۶ تکنیک کشف‌شده و نوآورانه

طرح ادعای بدون پشتوانه: درحالی که اصول حرفه‌ای روزنامه‌نگاری اقتضا می‌کند رسانه خبری برای مطالب سسند و منبع معتبری ارائه کند، بی‌بی‌سی در پرداختن به برخی موارد این اصل را زیر پا می‌گذارد و با استفاده از طرح ادعای بدون پشتوانه ضمن بهره بردن از خلأ اطلاع‌رسانی قوه‌قضاییه، این دستگاه را بدون ارائه هیچ سند و مدرکی می‌کند.

برجسته‌سازی اظهارات نامتعارف: بی‌بی‌سی با رصد دقیق اظهارات مقامات حاکمیت، مسواری را که با ذهنیت مخاطبان فاصله دارد شناسایی می‌کند و به آن ضریب

می‌دهد؛ تا بدین‌وسیله جمهوری اسلامی را به‌دور از منطق و خرد نمایش دهد. استفاده از مشاوران رسانه‌ای خیره می‌تواند راه‌حلی برای این موضوع باشد؛ مشاورانی که علاوه بر شناخت دقیق چارچوب‌ها و ملزومات رسانه، از نزدیکی با جامعه در ارتباط بوده و مخاطب‌شناسی خیره باشند.

استفاده از روای هم‌جنس: بی‌بی‌سی در روایت اخبار حقوق بشری مربوط به بانوان تلاش می‌کند از روایان و همچنین خبرنگاران زن استفاده کند. این تکنیک باعث افزایش پیوند عاطفی میان سوزده و مخاطبان زن می‌شود و بر اثرگذاری روایت می‌افزاید.